

УДК 821.162.1.09'06 Т.Новак

МІФ КНИГИ У ТВОРЧОСТІ ТАДЕУША НОВАКА

Ірина ФРИС

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра польської філології*

У статті автор ставить за мету проаналізувати прояв міфу Книги в прозових творах Т.Новака. Книга трактується як символ найвищого розуму – вона означає мудрість, пошук правди, трансцендентне знання і право. Книга уособлює Всесвіт, автор надає їй сакрального значення. Написання Книги дає можливість врятувати від занепаду і профанації ідеалізований Т.Новаком світ села – тому цей мотив так часто трапляється в його творчості. Книга – це наближення до істини, адже її праджерелом є Біблія, з якої людина може почерпнути для себе взірці поведінки і практичні поради.

Ключові слова: міф Книги, архетип, символ, єдність і цілісність, Святе Письмо, Книга Природи.

Проблема міфу і міфотворчості в сучасній літературі є надзвичайно популярною. Багато досліджень, присвячених даній проблематиці, свідчать про актуальність і важливість міфу. У філософії та культурології ХХ ст. вирізились два погляди на міф – історичний та психологічний, причому з явною перевагою другого. Згідно з першим світоглядом, міф – це певна світоглядна система, характерна для певного історичного часу, самодостатня, своєрідний “постачальник” матеріалу для пізніших історико-культурних рефлексій. Друга точка зору, започаткована ще Ф.Шеллінгом і продовжена Е.Кассіроном, К.Юнгом, К.Леві-Стросом та іншими дослідниками, трактує міф як своєрідну константу людської психології, яка існує відносно незалежно від історичних чи економічних інфраструктур і відтворює, за К.Леві-Стросом, саму “анатомію розуму”.¹ У такому трактуванні міф вирізняється не певною спрощеною, історично віджилою організацією, а якісно іншою семантичною структурою. Саме в глибинах цього другого підходу до вивчення міфів сформувався і підхід до аналізу художнього тексту як прояву певної автономної системи сприйняття і відтворення, за якими можна осягнути приховані символічні смисли, закладені у внутрішній структурі особистості. Вони й становлять так звану авторську чи індивідуальну міфологію.

Модерний світ перебуває у тотальній депресії, сучасна людина намагається віднайти себе і отримати пояснення багатьох духовних явищ. Шукаючи своїх коренів, відчуття приналежності до спільноти, людина намагається освоїти або наблизити до свого розуміння Таємницю Буття. Німецький філософ Ф.Ніцше закликав до створення нового міфу, а Е.Фромм наполягав на поверненні до істинного змісту старого, тобто до самих себе – до досягнення єдності зі світом, суспільством і самим собою.

¹ Lévi-Strauss C. Antropologia strukturalna. Warszawa, 1970.

Йдеться про міф. Міф покликаний дати логічну модель для розв'язання протиріч (душа і світ), міфологічна оповідь допомагає також віднайти зв'язок між особистістю і спільнотою.

Міф у сучасній антропології має різні і часто суперечливі пояснення, найважливіші положення і теорії стосовно цього поняття містять праці Ф.Ніцше, Є.Гуссерля, В.Проппа, К.Леві-Стросса, О.Лосєва, К.Г.Юнга, Р.Барта, М.Еліаде, Е.Кассіра, К.Ясперса, М.Шіллера, Д.Фрезера, Е.Голосовкера, Р.Барта, Ю.Лотмана, С.Мелетинського, Г.Грбовича, І.Зварича, Я.Поліщука, О.Забужко.

З огляду на особливу актуальність міфотворчості в ХХ ст., у статті зроблена спроба детальніше проаналізувати творчість польського поета і прозаїка ХХ ст. Т.Новака (1930–1991), зокрема, його розуміння міфу Книги. Символ Книги має давню і неперервну традицію, а також різне трактування. Святе Письмо описує **“книгу життя”**, яка буде відкрита і прочитана на останньому суді, **“пам'ятну книгу”**, яка описує вчинки вірних божих, **“книгу постанов Божих”**, яка стосується історії людства та **“книгу Мойсея, або книгу Закону”**, в якій записані усі Господні повеління для свого народу. В християнській традиції Книга є символом Божої могутності і знання, а також сумління людини. У давні часи люди носили при собі уривки з Євангелія як оберег від впливу сатани, різних хворіб і нещастя. При пожежі цю Книгу тримали як сильну і дієву зброю проти вогню. Під час засідань собору або синоду Євангеліє клали посередині збору Отців, аби вона уявила Суддю, який керує усім².

Німецькі романтики по-новому відкрили для себе образ Книги, надавши йому магічної сили і неперервності. Ф.Шлегель порівняв міфологію з реалізмом, стверджуючи, що з **“найбільших внутрішніх глибин духа”** виникне нове світобачення, оперте на традиції і релігії, а митці створять оригінальну художню візію, яка перейде у вічне буття. Новалис звертався до далекого минулого, до епохи наших прабабків, коли людина органічно поєднувалася з природою і розмовляла з нею за допомогою нині втраченої **“священної мови”**. **“Кожне ім'я в тій мові, здавалось, було віщим словом для душі кожного природного тіла... Ніхто, окрім поета, не розуміє справжнього відношення людини і природи. Хто хоче збагнути її душу, хай шукає її в товаристві поетів: там вона об'явлена і виливає своє дивне серце”**³.

Постмодерна література розширила семантику символу Книги, зберігши при цьому важливе значення її святості, незаперечної мудрості, довершеності. Книга – це наближення до істини (**“Будь-яка книжка – це віддзеркалення Книги і її відблиск, символ людських намагань осягнути Абсолютну Правду; зрештою, хіба не всі написані людьми книги – це поступове наближення до тієї правди? Адже людям подароване було вміння передчувати, що всяка річ, котра здається їм вартою опису, має якийсь космічний чи божественний вимір”**⁴); це прояв трансцендентного і символ всесвіту (Хорхе Луїс Борхес); чарівний спосіб спілкування між утаємниченими (Мілорад Павич). Але найважливішим для сучасних творців стало те, що написане має здатність змінювати світ, і в цьому вони вбачають своє покликання (В.Неборак, Єжи Пільх: **“Неможливо писати без віри, що написане змінить світ”**⁵).

Тадеуш Новак – автор одинадцяти прозових творів і низки поетичних збірок, які становлять єдину цілісну Книгу, в основі якої лежить первісний архетипний світогляд. Тематикою цієї Книги стало, насамперед, близьке для автора опоетизоване бачення польського села з його архаїчною культурою. Усі романи Т.Новака містять

² Forstner D. Świat symboliki chrześcijańskiej. Warszawa, 1990. S.404–407.

³ Габітова Р.М. Философия немецкого романтизма. Москва, 1978.

⁴ Токарчук О. Мандрівка людей книги. Львів, 2004. С.82.

⁵ Piłch J. Pod mocnym Aniołem. Warszawa, 2003. S.79.

стали архетипи, створені автором міфи або ж переосмислені ним міфологічні сюжети. Зображений письменником світ і його герої наповнені фантазією і вражають своїм символічним багатством. Тадеуш Новак писав: “Я є прихильником великої уяви, повного вираження думок і почуттів. Я вірю, що лише уява, яка пов’язує те, що неможливо поєднати, яка висловлює те, що неможливо виразити, є остаточною і єдиною”⁶.

Основним концептом світобачення автора є міф, втілений у різноманітних формах його уяви: від переосмислення традиційних міфологічних сюжетів до створення нових варіантів міфа. Усі прозові твори письменника не тільки за змістом відображають міфологічне мислення – вони поєднуються за типовим первісним порядком у цілісність, у єдину Книгу, сюжет якої становить архетипний перебіг життя героя, здебільшого, сільського парубка.

Центральним моментом у житті персонажів Т.Новака є обряд ініціації, через який повинні перейти усі і який веде їх до зрілості й мудрості. До цього герої долають різні життєві випробування – втрату близьких і друзів, смерть і конечність убивати. Але у найважчі хвилини їх підтримує Старий Мудрець чи розумна жінка, які уособлюють досвід і передають вічні традиції з покоління у покоління. Одним із ключових мотивів творів письменника є мотив Книги, який має коріння й у античних переказах, і в історіях з Євангелія, але, насамперед, відображає індивідуальний, візійний світ Т.Новака.

Повторюваність мотивів, здебільшого, почерпнутих з міфологічних сюжетів, подібність ключових моментів життя героїв Т.Новака схиляє до висновку, що автор прагне створити певний образ людини через її духовний розвиток. Окремі романи є варіантами не лише індивідуальної, а й універсальної долі, яку можна укласти у відповідний сюжет: він починається з раю і його втрати, проходить крізь мандрівку, сповнену випробувань та пошуків – аж до можливості воскресіння чи повторного народження. На життєвому шляху герой зустрічає учителя й наставника. Людина пізнає себе, ототожнює свою долю з долею людства і наприкінці цієї дороги досягає оточуючий світ. Автор вміщує своїх героїв у характерний мікрокосмос, у якому панують певні правила, що ґрунтуються на міфологічних засадах. Він ставить філософські запитання про суть існування людини й намагається дати на них відповіді. Герої творів прагнуть віднайти порядок світу і зрозуміти його. Найважливішими проблемами, з якими персонажі мусять упоратись, є смерть і зло. Т.Новак використовує певні архетипні мотиви міфологічних сюжетів, щоби підключитися до багатотомової дискусії і власноручно віднайти ключ до загадки існування. Письменник, з одного боку, намагається пізнати світ, символом якого є Книга, адже у ній безперервно повторюються різновиди людської долі; а з другого – сам творить Книгу, записуючи в ній те, що вдалося йому прочитати, зрозуміти те, що, на його думку, є найважливішим для передачі наступним поколінням. Досвід автора стає, певною мірою, досвідом вигаданого героя, тому в прозі Т.Новака наявний мотив написання Книги саме персонажами.

Алюзії до міфу Книги вперше бачимо в повісті “Дияволи” (“Diabły”, 1971). Твір починається листом сільського органіста до Пророка. Цей лист впливає на весь стиль написання повісті: форма “Дияволів” – це щоденник головної героїні Солтиски. Це підкреслює уявну автентичність зображуваної сільської дійсності. В тексті багаторазово натрапляємо на слова, які підтверджують правдивість описуваних подій. Отже, для автора важлива ілюзорна достовірність зображення ситуації, адже він має на меті показати щось вагомніше, аніж історія малої сільської громади. Предметом опису є

⁶ Siwor D. W kręgu mitu, magii i rytuału. O prozie Tadeusza Nowaka. Kraków, 2002. S.5.

такі ситуації, які відображають ставлення людини до світу, власного життя, свого місця в одвічному порядку. Звідси, правда означає не лише достовірність, а й пізнання. Певною мірою це підказує навіть автор листа, який, звертаючись до Пророка, згадує: “Я знав уже тоді, що тебе спокушає яблуко, яке тримала Єва”⁷. Ці слова показані у широкому контексті, а бажання черпати знання з дерева Пізнання Добра і Зла, про що говорить адресат листа (він одночасно виступає читачем записок Солтиски) – нагадує про Книгу як метафору світу, яку необхідно прочитати. Книга трактується як **символ найвищого знання**. Таку мотивацію наводить Солтиска, щоденник якої виконує роль Книги Села. Її мають прочитати після смерті авторки, що підкреслює понадчасовість і актуальність змісту цього щоденника. Сама Невідка (так Солтиску називали односельчани через її сліпоту) прагне описати своє життя на кшталт життя святих: “мені кортіло побачити як на тому святому тлі буде виглядати моє щоденне життя і життя села”⁸. Ця Книга є збіркою істин про світ і людей, яка містить практичну життєву науку, вказівки щодо поведінки селян. У ній описані також вірування й звичаї первісної польської громади. Солтиска намагається дати відповідь на фундаментальні запитання, які стосуються життя, смерті, проблеми Добра і Зла. Важливу роль відіграють вилетені в канву Книги притчі, про які органіст в своєму листі пише: “ти знайдеш поміж сторінками вирізки з старих календарів, сільських газет, а може статися так, що там є навіть уривки різдвяних п’єс, великопісних вистав і нот з колядками”⁹.

На перший погляд, ці вставлені оповіді не мають жодного відношення до сюжету твору. Однак це лише вправна містифікація, яка нагадує оповідання Бруно Шульца “Книга”, де головна розповідь (автор надає їй великого значення) – викладена у формі старого календаря з різними забутими дрібницями. Це не випадкова подібність, адже Т.Новак багаторазово захоплено висловлювався про Б.Шульца¹⁰. Є.Яжембський зауважує, що в оповіданнях Шульца не йдеться про конкретний текст, не має значення і форма Книги – важливою є ідея зображуваних почуттів і вражень¹¹. Для Т.Новака Книга виражає такі ж ідеї, він також надає великого значення саме маленьким деталям, введеним у загальне тло сюжету. У несуттєвих, на перший погляд, дріб’язках, фрагментах сільської реальності закладена істина про світ і людське життя. Притчі, описи подій, вигадки Солтиски доповнюють одна одну і творять єдине ціле.

Ця Книга має бути джерелом пізнання, втіленням правди, знанням про світ, символом єдності людської культурної традиції. В “Дияволах” уже виразно проглядається Новакова концепція Книги. Пов’язана з поняттями єдності, цілісності, вона відіграє роль міфів і міфологізації громадського і культурного життя. Адже за посередництвом різноманітних мотивів можна усвідомити суть існування. М.Еліаде у “Трактаті про історію релігії” зазначає, що “міфи і ритуали творять зімкнуту цілість або, інакше кажучи, творять символічну систему, яка певною мірою є попередницею кожного міфу чи ритуалу, окремо взятих”¹². Т.Новак прагне віднайти цю цілість, цю головну символічну систему і вмістити у ній свого героя. Звідси поява міфу Книги – як **збірника сюжетів** – має особливе обґрунтування. Адже вона становить символ цілісності Всесвіту і водночас його різноманітності. Вона є єдністю, яка складається з багатьох складників – томів, сторінок, речень, і через те Книга точно зображає природу світу. І тому твір Солтиски включає в себе різні елементи.

⁷ Nowak T. Diabły. Dwunastu. Kraków, 1977. S.8.

⁸ Ibid. S.9.

⁹ Ibid. S.9.

¹⁰ Nowak T. Mój wiersz // Poglądy. 1963. № 20. S.12.

¹¹ Jarzębski J. Wstęp do: Schulz. B. Opowiadania. Wybór esejów i listów. Warszawa. 1978.

¹² Eliade M. Traktat o historii religii. Warszawa. 1993. S.432.

Книга також означає **мудрість, пошук правди, трансцендентне знання і право**. “У деяких версіях легенди про пошук святого Грааля Книга уявляється як келих, втрачене Слово, найвища Мудрість, яка стала недоступною для більшості людей”¹³. Т.Новак використовує міфологічний символ Книги, з якою пов’язує мету людського життя: з одного боку, це набуття вміння прочитати Книгу і таким чином розв’язати загадку існування; з другого – написати власну Книгу, яка б творила єдине ціле зі своїм празрком. Лист органіста, який вводить читача у текст “Дияволів”, закінчується образом старця, що упорядковує метричні книги, ті, в яких записані дати народження і смерті членів сільської спільноти.

У повісті “Дванадцять” (“Dwunastu”, 1974) автором Книги також є дідусь Відлюдник. Свій незвичайний твір він пише на дошках власного дому, утворюючи і зберігаючи правду про світ для наступних поколінь. Книга – це символ **Всесвіту**, а сільський дім для діда є мікрокосмосом, відзеркаленням макрокосмосу, тобто, такою ж універсальною Книгою. Це підкреслює намагання автора зобразити замкнену цілість, однорідну систему, повну й досконалу, яким і є для нього світ села. Характерними є перші слова Книги діда Відлюдника: “Відійшли царські та імператорські армії, зникли знаки на небі і на землі, які віщували прихід кривавих воєн, але слово не проміне. Воно, як той весняний птах, що повертається кожного року, схожий на оперену грудку землі, як крапля води, яку терпляче випиває ячмінний паросток, як завжди відкрита зіниця Провидіння”¹⁴.

Тривалість, повторюваність часу, цілюща сила і всеохоплююче знання – це атрибути Книги, так тісно пов’язані з міфом. У творі “Дванадцять” автор явно апелює до Біблії, що особливо виразно проявляється у цитуванні Євангелія. Дід детально спланував, як писати свій твір, кожна тема має відповідне для себе місце. Тут йдеться не тільки про гарні та добрі речі, а й про все, що реально існує на світі. Є у ній навіть те, чого, як говорить дідусь, “навіть моє око вдруге не хотіло би бачити”¹⁵. Отже, його Книга становить цілість, яка охоплює добро і зло. Книга стає символом пізнання правди про реальний світ, як і у повісті “Дванадцять” та в романі “Воля до небес” (“Wniebogłosy”, 1982), де цей символ також відіграє важливу роль.

У повісті “Дванадцять” присутня ще одна книга – її хочуть написати молоді хлопці. Це має бути **Книга таємного знання**, яке належить пояснити науково. Під кінець твору герої зрозуміють, що не можуть виконати цього завдання, бо за допомогою сили розуму неможливо пояснити усі явища світу, адже вони виходять поза розумове пізнання. Правдива Книга містить у собі таку правду, яку не може осягнути людський розум. Усвідомлення цього факту збігається з дозріванням хлопців. Порівняння їхнього наміру з дорогоцінним твором діда Відлюдника підкреслює даремність пізнання за допомогою людського розуму і раціонального пояснення природних явищ.

У наступних творах Книга поступово стає чимраз важливішою для героїв Т.Новака. У романі “Воля до небес” віра в її силу доходить до переконання, що вона панує над життям і смертю, оскільки дідусь вкладає свою Книгу в руки вмираючого Єндрека. У ній записане життя хлопця, отже, вона може його зцілити. Ця історія жебрацького покоління названа “воловою біблією” не тільки через те, що вона описує життя злидарів від покоління до покоління, а й через своє символічне значення. Адже він є символом святого Луки-євангеліста, що пов’язує її з Біблією. Можна трактувати її як жертву – дар власного життя для нащадків. Книга оточена таємністю: “Досі

¹³ Kopalinski W. Słownik symboli. Warszawa, 1990. S.178.

¹⁴ Nowak T. Dwunastu. Kraków, 1974. S.49.

¹⁵ Ibid. S.49.

ніхто не знає, як виглядає та книга, що в ній записано. Як вона починається, скільки в голові дідуся є ще чистих ненаписаних сторінок? Інколи, особливо на святій вечір, ми просимо його, щоб трохи прочитав нам, але дідусь відповідає: – Я її ще не закінчив. Я знаю як господар, що не помру, доки не запишу останню сторінку, заокруглю останню букву. А після моєї смерті на святій вечір виймете її зі скрині, запалите лампу, підкрутите гніт, щоб було світло, і почнете читати. Але не вперебій, як-небудь, з поспіхом. Ви повинні читати її від початку, від першого речення, сторінку за сторінкою”¹⁶.

Через небуденні обставини, за яких ця Книга має бути прочитаною, підкреслюється її особливий священний зміст. Час, коли це повинно відбуватися, має в християнській традиції сакральний вимір. Навколо Книги повинна зібратися вся родина і запалити світло – символ правди і мудрості. Автор виразно підкреслює, що читати треба поступово, від початку до кінця. Книга уособлює упорядковану систему, вона протиставляється хаосу. Текст “волової біблії” є спадковим, адже його можна прочитати тільки після смерті діда, утверджуючи таким чином зв’язок між поколіннями, тривалість традиції. Т.Новак підкреслює теж значення Книги як святині для усього сімейства.

Символ Книги має в культурі тривалу і надзвичайно сильну традицію. Її родоводу шукає Е.Р.Куртіус в культурі Стародавнього Сходу: “Тут тисячі років перед нашою ерою письмо і книги мали сакральний характер, вони перебували в руках касті священників і стали медіумом релігійних ідей. Тут є “божі”, “святі” і “культові” книги. Саме писання сприймалося як щось таємниче, а до текстів ставилися з особливою повагою”¹⁷. Для християнської традиції значення Книги зростає ще більше. Біблія названа Книгою Книг, позачасовою, всеохоплюючою, яка містить найважливіші для людини таємниці і пояснення до них. Первісний сакральний характер символу Книги ще більше утверджується з появою Біблії. У прозі Т.Новака простежується взаємозалежність між символом Книги і Біблією. Це виражається наявністю біблійних мотивів у фабулах романів, крім того, часто тексти книг, які пишуть герої Т.Новака, є стилізованими під біблійну мову. Процитований вище початок твору діда Відлюдника з твору “Дванадцять” – це трагедія слів з Євангелія. У романі “Воля до небес” герої називають історію діда Якуба “воловою біблією” і порівнюють її зі змістом Святого Письма. Сам автор багаторазово підкреслював, що бачить прямі зв’язки між хроніками сільської спільноти і Біблією: “Біблія була для мене літописом сварливого, люблячого роду людського, а отже, хронікою мого села, моєї родини”¹⁸. Для письменника всі можливі екзистенційні ситуації, усі приклади поведінки містяться в тексті Біблії. Такі аналогії можуть навіювати вирішення конфліктів за прикладом або ж в опозиції до біблійного першозразка. Таким чином, і Книга, написана героями, і певною мірою спадщина Т.Новака стають відображенням однієї Книги Книг, вони написані за зразком Святого Письма і, разом з тим, зберігають риси індивідуальної культури, про яку розповідають.

Для Т.Новака Біблія є взірцем етичних норм і порад: “Для мене основним носієм морального порядку є те, що невмотивовано відібрано у дітей, а відібрано Біблію і Євангеліє. Цього не можна робити! Тому що для них немає заміників. Ці книги не створені дві чи п’ять тисяч років тому, це запис повний людської свідомості, який існує вже п’ятнадцять тисяч років. Вони все упорядкували. Там є усе: і право, і закон, і моральний порядок”¹⁹.

¹⁶ Nowak T. Wniebogłosy. Kraków, 1982. S.63

¹⁷ Malinowski B. Mit, magia, religia. Warszawa, 1990

¹⁸ Nowak T. Mój wiersz Poglady. 1963. № 20. S.15.

¹⁹ Pamiętać o chlebie. Z Tadeuszem Nowakiem rozm. A. Papliński // Pamiętnik Teatralny. 1989. № 26. S.12.

Біблійні правила не завжди є зрозумілими для людей. Головний у прозі Т.Новака принцип діалектики Добра і Зла, амбівалентності певних цінностей і вчинків безпосередньо сягає сакрального тексту християнства. Тому герої прагнуть створити Книгу, подібну на Біблію. Їхні твори мають відтворювати реальний і правдивий світ. Співіснування протилежностей є, згідно з Т.Новаком, властивістю як Біблії, так і народних оповідей, адже їм властива “лагідність, святість і жорстокість, які є різними сторонами тієї ж самої реальності”²⁰.

Т.Новак велику увагу приділяє мові своїх творів. У цьому випадку автор використав як зразок Святе Письмо: “Там народилася наша мова, наше символічне мислення, там є наша польська серцевина. Хто відрікається від універсальної мови, за допомогою якої написана Біблія, той стає недорікою”²¹.

Однак найважливішою проблемою є ставлення Т.Новака до біблійних мотивів з одного, а міфологічних – з другого боку. Якщо брати до уваги те, що багато антропологічних шкіл трактують міф і Біблію як єдине ціле, то такий погляд в стосунку до письменника буде правильним лише в одному аспекті. Обидва способи передачі культури і традиції виражають важливі онтологічні істини, є скарбницею знань як про людство, так і про окрему особистість. Лише в такому випадку їх можна трактувати рівноцінно. Однак порівняння Святого Письма з міфами не означає його десакралізації. У Новака відбувається протилежне: при порівнянні спільних священних мотивів спостерігається повторна сакралізація народних оповідей. Символ Книги об’єднує усі перекази і біблійні історії та відіграє ключову роль у розумінні концепції Т.Новака – світу як цілості.

У творах Т.Новака присутня **метафора світу як Книги**. Ще середньовічні філософи вважали природу створеною Богом збіркою знаків до прочитання. У Т.Новака природа також зображена як первісний засіб комунікації, з якої люди починають своє навчання. У “Баладі чужого племені” (“Obcoplemienna ballada”, 1963) трави, вода і птахи створюють образ коханої дівчини головного героя Павелка²². Найважливіші справи сільської громади “записані в книзі трав і у книзі вод, на воловій шкірі землі та зарослях неба”²³ або “в хмарах, по яких можна читати майбутнє”²⁴. У “Дияволах” жінка, яка виконує магичні ритуали, знає “почерк трав, утаєний у перельоті птахів”²⁵. Солтиска говорить про поле, засіяне пшеницею, воно нагадує великий пергамент, написаний христичками неписьменними селянами, чи навіть є величезною сторінкою, вирваною з ще більшої книги. Герої повісті “Дванадцять” говорять, що “наші сільські книги бувають виткані зі скошених трав, бувають засіяні іскрами озимини, а ще – намальовані птахами під час льоту, звірями під час бігу, зірками, що рухаються як солом’яна стріха по зораній ріллі”²⁶. Таких прикладів у прозі Т.Новака є багато. Вони показують, наскільки тісно доля людини пов’язана з природою. Таким чином, найпростіші предмети, явища, природа стають письмом, яке містить у собі важливі істини, а вміння зрозуміти їх стає способом пізнання світу.

У **Книзі Природи** людина бачить себе. Так, Пьотр з роману “А як королем, а як катом будеш” (“A jak królem, a jak katem będziesz”, 1968), бачив докази своєї провини в очах пса, в гілках яблуні, в стовбурі осики, у воді. У джерельній воді, у пшениці намагається знайти свого ненародженого сина Солтиска в повісті “Дияволи”. В при-

²⁰ Nowak T. Mój wiersz . S.15.

²¹ Ibid. S.15.

²² Nowak T. Obcoplemienna ballada. Warszawa, 1963. S.14–16.

²³ Nowak T. Diabły. Dwunastu. S.10.

²⁴ Nowak T. Wniebogłosość. S.16.

²⁵ Nowak T. Diabły. Dwunastu. S.14.

²⁶ Nowak T. Dwunastu. S.102.

роді, в образі птахів, які годують пташенят, і дерев, які дають плоди, вона шукає відповіді на питання щодо свого нездійсненого материнства.

З Книги Природи можна пізнавати історію. Образи минулого герої бачать на небі або в кронах дерев. Історія також наводить приклади поведінки, застерігає від повторення фатальних помилок.

Яку ж роль відіграє Книга у творах Тадеуша Новака? Виявляється, письменник не обмежується розшифруванням значення, вміщеного в образ Книги – він сам прагне творити її, так чинять і герої його творів. Т.Новак визнав, коли говорив про себе і своїх ровесників такі слова: “ми усвідомлювали, що записане слово є майже “церковним” чи, навіть, “божим” словом”. Література, яка має вказувати на правду, істоту людства, є ніщо інше, як реалізація функції Книги, метафоричного правзірця і праджерела. Написане слово освячує реальність, яку воно відтворює. Звідси можемо зробити висновок, що Т.Новак, змальовуючи сільську спільноту, прагне таким чином її зцілити, відновити традиції, адже він виразно відчуває загрозу знищення цієї святині. З часом тривога зростає, проходить з роману в роман, аби у творі “Воляння до небес” дійти до апогею. Т.Новака мучить суперечлива дилема: вагання між міфологізацією і зображенням деградації сільського світу. Зрештою, подібні сумніви відчутні і в творах інших письменників цього покоління – вихідців з села. Символ Книги вказує на прагнення автора зцілити опoетизований образ сільської спільноти як певної універсальної цілісності.

У цьому контексті зрозумілим стає факт, що міф Книги з’являється лише в повісті “Дияволи”, надрукованій у 1971 р. С.Бальбус вважає, що світогляд Т.Новака щодо сакралізації сільського світу сформувався під час написання збірки “Псалми”²⁷, тобто, у 1964–1974 рр. Поступово у автора виникає страх занепаду села як святині. В творі “Дияволи” цей процес гальмується магічними ритуалами, тому роман закінчується оптимістично – перемогою селян над злодійською бандою і поверненням порядку на селі. У повісті “Дванадцять” герої усвідомлюють неминучість зникнення старого світу. У романі “Воляння до небес” автор показує, як у цілісний світ вторгається хаос, пов’язаний, передусім, з нашествям “монгольської Азії”²⁸. Доказом цього є вчинок батька і дідуся Павелека, які зраджують свої ідеали і підкоряються сталінському режиму, забуваючи про традицію жебрацької незалежності і непосидючості. Це зумовлює нівелювання священної Книги дідуся Якуба, “волової біблії”, яка втрачає свій сакральний дух. Оповідач твору, Павелек, усвідомлює, що це деградація не тільки його сім’ї, а й усієї сільської громади, тому він покидає рідну домівку, намагаючись таким чином зберегти свою ідентичність. “Що мені там робити? Люди вже не слухають церковних пісень, бо говорять, що вони насичені колхозами, навіть самим антихристом. Не хочуть і повстанських пісень. Достатньо їм тих, які лунають всюди для підбадьорення трудящого люду. То з чим я до них піду, братику?”²⁹.

І все ж, незважаючи на занепад, Книга залишається найбільшою цінністю, тільки вона може врятувати світ, який гине. Твір впорядковує реальність, повертає порушену ієрархію і якщо навіть не дає впевненості у порятунку, то хоча б дарує надію. Тому Павелек в кінці роману “Воляння до небес” повторює традицію свого діда і вирішує написати нову Книгу. Особливого значення набуває відкриття Павелека: “я думав описати своє життя день за днем, рік за роком. Я готувався до цього, збирав, розробляв чорнило, перевіряв чи достатньо загострені пера. Аж однієї ночі я сів за столом, підкрутив гніт у газовій лампі і написав перше речення. Довго я до нього придивлявся з усіх сторін, закреслював і писав наново. Бо мені видавалося, що найкраще

²⁷ Balbus S. *Poezja w czasie marnym*. Kraków, 1992. S.113–129.

²⁸ Nowak T. *Wniebogłosy*. S.205.

²⁹ Ibid. S.350.

буде розпочати тією піснею про Вождя, яку співав Боян, або повстанською піснею. Але в такому випадку мій твір починався би з середини. Тому я занехаяв цю думку і, як Бог наказав, почав усе з початку: "Наш дім з покоління у покоління ходив на жеври. Наш дім..."³⁰. Отже, ця Книга є нічим іншим, як повторенням попередньої, тому що кожна людська доля, по суті, справи є повторенням тисячі попередніх існувань.

Павелек не може почати свого твору з Боянної чи єндрусівської пісні, бо вони йому не належать. Він мусить розпочати від того, що є його власним: від історії роду, традиції, обряду, від жебрацьких пісень. Бо тільки усвідомлення своєї ідентичності, збереження успадкованої від предків культури може зберегти людину від хаосу.

Міф Книги є ключовим у прозі Тадеуша Новака – за його допомогою автор передає читачеві свій творчий заповіт. Книга одночасно виступає праджерелом усіх оповідей, праярзом людської долі, еманациєю сенсу і освяченням єдності, яка оберігає від хаосу. Важливе значення має переконання самого автора, що за поетичним описом криється сакралізація зображених явищ. Творчість дає можливість людині усвідомити метафізичний порядок світу, зрозуміти суть Добра і Зла, надає сенс її існуванню.

На завершення роздумів про присутність міфів у прозі Новака варто звернути увагу на ще один аспект. Автор вписує міфи в канву своїх творів опосередковано, алюзійно, використовуючи при цьому характерні елементи народних вірувань. Часто він переосмислює певні мотиви й інтерпретує їх по-своєму, про що уже йшлося раніше. Наявний міф може бути зрозумілим для читача з самого тексту – так часто трапляється з архетипом раю, найчастіше ж ми сприймаємо міф опосередковано, через героїв. Деколи сам контекст сугерує міфологічний мотив. Індивідуальне бачення світу, змішування різних мотивів і їх вільна інтерпретація вказують на специфіку і особливу привабливість творів Тадеуша Новака. Незалежно від характеру зображення, міф залишається надзвичайно важливим чинником прози Т.Новака, який через символічне світосприйняття увиразнює зміст Книги – священного тексту, що містить культурну спадщину людства і передається з покоління в покоління.

THE MYTH OF BOOK IN THE CREATIVE WORK OF TADEUSH NOWAK

Iryna FRYŚ

*L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000
The Chair of Polish Philology*

The myth of Book is the main myth in the works of polish writer Tadeush Nowak. This myth is incarnated in such a symbol as Eternal Book, which is taken from a Bible. The Book must be read by writer to understand sence of living and to explain all difficult situations in life. The autor write his Book in order to preserve the traditions and to transmit them to descendants. The base of this investigation is all prose works of this author.

Key words: Myth of Book, archetype, a symbol, the unity and entirety, Holy Scripture, Book of Nature

Стаття надійшла до редколегії 23.09.2005
Прийнята до друку 27.10.2005

³⁰ Nowak T. Wniebogłosy. S.352.